Aflevering 9. Januari 1914.

Gereformeerd Theologisch Tijdschrift

Redactie-adres: Dr T. HOEKSTRA te Kampen.

# HET BEGINSEL" DER ETHISCHE THEOLOGIE.

DOOR

PROF. DR. A. G. HONIG te *Kampen*.

Omtrent het Ethisch beginsel heeft Professor Gunning zich
t eenige uitvoerigheid uitgesproken in zijn boek „Beginsel
Meeningen", dat voor wie de Ethische richting willen leeren
nnen, nog steeds der lezing overwaard is. De eerste druk
n dit geschrift — waaruit een edele geest spreekt — ver-
een in 1860, de tweede („niet anders dan een herdruk met
ine toevoegselen, maar geen omwerking") in 1880. Naar
tweede editie verwijs ik hier.

Welnu, over het Ethisch beginsel licht de Schrijver u hier
oo in. „Wij belijden niet „een" beginsel nevens andere
ginselen, beter of slechter dan het onze, welke men ook zou
nnen belijden. Er is inderdaad slechts één beginsel, dat
derdaad dien naam verdient. Dit beginsel is niet een hoogste
dachte, een idee, een afgetrokken waarheid, maar Persoon.
us Christus wordt in de Schrift (Openb. 3 : 14) uitdrukke-
genoemd het begin der Schepping Gods. Dat is, de leven-
oorsprong, aanvang, in Wien de Schepping als één geheel
ren grond heeft; het eeuwige Woord „in wien alle dingen
schapen zijn". In Hem ligt de harmonie, de orde, dus de
nkbaarheid en doordenkbaarheid der wereld. Zonder Hem
re zij niet te begrijpen, maar zoo wij de schepping gegrond
ten in Hem, die de (niet onpersoonlijke maar persoonlijke)
de, de Logos zelf is, nu hebben wij, Hem door het geloof
nende, tevens in beginsel de kennis der wereld. Er is dus

geen „christelijk beginsel"; er is het beginsel, de Christ der heilige Schriften, en buiten hem eene menigte schijnb ginselen, doch die dezen naam niet verdienen — indien altha „denken" beteekent een nabeelden van het bestaande in onz geest" (blz. 73). Ter toelichting van deze hoofdgedachte v Gunning's boek vestig ik de aandacht op uitspraken als dez „De waarheid, het beginsel, de levende Christus, gelijk die de gemeente leeft, is onveranderlijk (blz. 58)." „Maar de waarheid is niet de leer omtrent Christus, en ook niet de le van Christus, maar de lichaamlijk levende, historische perso van Jezus Christus" (blz. 100).

Het blijft de verdienste van Schleiermacher, dat hij de heerlijke waarheid gepredikt heeft. Het „orthodoxisme" ha het zedelijk leven „met zijne duizend onstelselmatigheden" mi kend. Het had „in afgetrokken consequentiezucht, in ijzere vastheid van gevolgtrekkingen redeneerende" den weg berei voor het Rationalisme. „Toen kwam Schleiermacher, en gree tot den eersten oorsprong, tot den persoon des levenden Mi delaars terug, om alzoo een onmetelijke ontwikkeling te b werken" (blz. 42/43).

Maar al is nu de levende Christus het beginsel, daarom het nog niet noodig, het dogma van de Godheid van Christu te beamen. Zeker, wat de geloovige aan zijnen Christus hee dat kan het best door de uitdrukking „de Godheid van Chri tus" worden aangeduid. Maar nu kan men deze uitdrukkin wel verwerpen, en toch met zijn hart den Christus toebehoore Wie in zich heeft „de overgave des harten en des levens aa Christus", wie Christus erkent als „den Heer, als den volstre ten beheerscher van zijn geestelijk leven", die is zijn eigendo ja die gelooft metterdaad de Godheid van Christus, ofschoo zijn verstand den waarachtigen Christus nog niet erkent.

Deze uitspraak schijnt mij nog al bedenkelijk. De „Evang lischen" althans zullen gaarne erkennen, dat zij van harte b amen wat hier gesteld wordt als het kenmerk dergenen, d den Christus toebehooren. Ik herinner er alleen maar aan, h Ds. Klein Wassink ten vorigen jare in „Geloof en Vrijhei 46ste Jaargang, 3de aflevering, schreef: „De groote vraag dus of wij menschen zijn, die volkomen, die geheel leven u

e werkelijkheid Christus, die Hem, den Heiland der wereld, n 't geloof hebben aanvaard, die aldoor bezig zijn ons te buien onder zijn gezag en den invloed van zijn persoonlijkheid, en drang tot geloofsgehoorzaamheid omzetten in de daad der vergave van ons hart aan den Heer. Wie dat gedaan heeft n altijd weer doet, vindt in zijn gemeenschap alles, daar is een diepte of vermeende diepte der theologische begrippenereld of zij is zijn deel, of zij vindt haar wortelen in het eloovig hart, want de diepten des levens zijn met het leven elf gegeven."

Nu ben ik er van overtuigd, dat Gunning aan zijne woorden neer inhoud bedoelde te geven, dan wie zich aan de letter oudt, daarin vindt, en dat dus de „Ethischen" en de „Evangeschen", al bezigen zij hier schier dezelfde termen, er niettein iets anders onder verstaan. Maar hoe gaarne ik dit ook itspreek, toch acht ik de redeneering van Gunning aan ernige bedenking onderhevig. Vooral omdat aan het slot van jn betoog dezelfde gedachte in nog ernstiger vorm terug ert. Hij richt zich daar tot „vele edelen", die zijne „ziel efheeft en hoogacht". Tot „harten, die kloppen voor het oede en waarachtige, schoon de Christus Gods hun nog niet ekend werd". Hun ongeloof verontschuldigt hij, omdat de hristus „hun is voorgesteld geworden in het stijve kleed van en dogmatisme, dat zijn heerlijkheid verduisterde . . , . en de aarachtige Christus in zijn eigen onweerstaanbare lieflijkheid un nimmer is voorgesteld". Deze personen splitst hij in twee ategorieën. „Er zijn er onder hen, die niet gelooven, welke enoeg van den waren Christus hebben vernomen om hun eweten te hebben voelen wakker schudden" . . . . . „Maar nder hen zijn er ook, wier ongeloof alleen of grootendeels nwetendheid is. Zonder Hem bij name te kennen, hebben zij eel aan zijn Geest, en handelen uit de kracht zijner liefde. Vant zonder Hem kunnen ook zij niets doen: daarom elke eweging van edele geestdrift, van kloeke dapperheid, van zelferloochenende liefde welke zij meenden, dat uit hun eigen natuur pwelde, was onbewust eene vrucht van Zijn Geest; van Zijn eest, die vaak verder reikt dan de kennis zijn naams, gelijk e liefelijke bloesemgeur des booms soms verder reikt dan

zijne schaduw. Wanneer de Zoon des Menschen ten gericht komt, zoo zal Hij ook zulken aan zijne rechterhand stellen, di *zonder het te weten* Hem in de Zijnen van hunne liefde hebbe gediend (Matth. XXV : 34—40) (blz. 119)".

Nu betaamt het ons voorzichtig te zijn in ons oordeel me betrekking tot het eeuwig lot van onze naasten. Maar hoe ee vroom man als Gunning zeggen kan van personen, die in hun on geloof sterven, dat zij de zaligheid beërven zullen, is mij ee raadsel. Zulk eene opvatting is toch in lijnrechten strijd me het woord van den liefderijken en zachtmoedigen Zaligmaker „Die in den Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven; maa die den Zoon ongehoorzaam is, die zal het leven niet zien maar de toorn Gods blijft op hem", Joh. 3 : 36.

Ook kan ik geene hooggestemde verwachtingen koesterer van de mogelijkheid eener waarlijk „Ethische" Dogmatiek, wan neer zelfs ten opzichte van *het* beginsel, van den levender Christus, zulk een onvast standpunt wordt ingenomen.

———

En onvast is het standpunt der „Ethische" Theologen ter opzichte van den levenden Christus niet alleen, omdat zelfs de ontkenning van de Godheid van den Christus van de zaligheic niet uitsluit, maar ook omdat door hen zelf met zoo vag bewoordingen over den Christus gesproken wordt.

De Christologie van Schleiermacher, den geestelijken vade der Ethische Theologie, komt hierop neer. In Jezus is het Gods bewustzijn volmaakt. Het „sein Gottes" in Christus is he noodzakelijk postulaat van zijn werk. Jezus is de eenige, vol maakte openbaring Gods. In Hem heeft zich God niet slecht als de almachtige, de heilige en de rechtvaardige, maar oo als de liefde en de wijsheid, die Hij zelf is, geopenbaard Dit „zijn Gods in Christus" nu bedoelde de kerk onder woor den te brengen met hare belijdenis van de Vleeschwording de Woords. De kern dezer confessie is dan ook juist. Evenzee als de kerk terecht de zondeloosheid en het niet-kunnen-dwa len van den Verlosser leerde. Jezus is dan ook voor ons he „Urbild", het ideaal. Echter niet in elke levenssfeer, maar allee op religieus gebied — met dien verstande, dat niet alles i zijn religieus leven voor ons „urbildlich" is (aangezien da

:ven den invloed van zijn tijd onderging) maar alleen de kern an zijn wezen. Dit „Urbild" is historisch geworden, want lke levensgemeenschap tusschen den Verlosser en hen, die de erlossing behoeven, ware eene onmogelijkheid, als Jezus niet en waar mensch geweest ware. „Das urbildliche musste in nm vollkommen geschichtlich werden, und jeder geschichtliche Moment musste zugleich das Urbildliche in sich tragen." Dit vonderlijke in zijn persoon gaf de kerk ten onrechte weer in en term „twee naturen in eenigheid des Persoons. Er is eene vereeniging van twee naturen. Hierin is de Verlosser ns gelijk, dat Hij dezelfde natuur, als wij, deelachtig is, maar Hij is tevens door een wonder, eene scheppende daad Gods, ie eene tweede schepping of voltooiing der schepping ge-oemd kan worden, van ons hierin onderscheiden, dat bij Hem lle zinnelijke levensfuncties, ja heel zijne persoonlijkheid, uit-luitend worden beheerscht door het geestelijke principe [1]).

De tweede, rijk begaafde Ethische Theoloog Richard Rothe vilde ook van twee naturen bij den tweeden Adam niet spre-en. Jezus was een mensch, die in het oude menschelijke ge-lacht op eene bovennatuurlijke wijze uit eene vrouw geboren verd. Hij toch werd niet door een man verwekt maar door ene scheppende daad Gods in het leven geroepen. Krachtens leze bovennatuurlijke geboorte was Jezus vrij van den natuur-ijken „hang" tot de zonde. Zoo kon zich zijne persoonlijkheid eleidelijk ontwikkelen. En naarmate het proces zijner „nor-nalen Vergeistigung" voortschreed naar diezelfde mate nam ijne specifieke geschiktheid voor de inwoning Gods in hem oe. Van meet af toch beoogde God eene absolute eenheid usschen zich en den tweeden Adam tot stand te brengen. ezus bewoog zich steeds meer naar God en God bewoog zich teeds meer naar Jezus toe, of m. a. w. er had plaats eene Godwording des menschen en eene menschwording Gods. Dit roces bereikte zijn eindpunt bij den dood van den tweeden Adam, die tegelijkertijd zijne „geistige" opstanding en zijn Eintritt in die Form des kosmischen Seins Gottes selbst, seine

[1]) Het zij mij vergund voor de Christologie van Schleiermacher erder te verwijzen naar mijn „de Persoon van den Middelaar in de ieuwere Duitsche Dogmatiek", blz. 8—13.

Erhöhung in den Himmel" was. Door zijne verhooging werd de Christus het Hoofd der menschheid, haar „Central-individuum", en als zoodanig zoekt Hij hare leden uit de materie door den Heiligen Geest organisch aan zich te verbinden. Eene verbinding, die tot stand komt, wanneer de mensch bereid is in de rechte relatie tot Hem te treden [1]).

Is er tusschen de opinie van Rothe en Dorner nauwe verwantschap, weer anders dacht Schweizer. Hoe ook in bewondering voor Schleiermacher, toch volgde hij hem niet slaafs na. De leer van de praeëxistentie van Christus, van zijne bovennatuurlijke geboorte, van de twee naturen in eenigheid des Persoons, is onhoudbaar. De verlossende liefde des Vaders is in Jezus op aarde verschenen. Door deze liefde werd heel zijne persoonlijkheid gedragen. Zij vormde den diepsten grond van zijn denken en handelen. Ja zij is in hem vleesch geworden, en in zooverre kan hij heeten: Gods eeniggeboren Zoon, mits wij er ons slechts van doordringen, dat er geen sprake is van eene verbinding van den Logos met den vromen zoon des menschen. Neen, de idee „des vollendet gottinnigen Menschen" valt met Christus saam, zij straalt ons ongehinderd uit heel zijne verschijning tegen, ja zij is eerst door haar ten volle waarneembaar geworden [2]).

Schenkel beaamde evenmin de uitspraken der oude conciliën. De Logos, die geen Persoon, maar de in Gods zelfbewustzijn eeuwig gedachte idee der volmaakte menschheid is, is in Jezus als menschelijke persoonlijkheid in ons aarde-leven ingegaan. Zoo werd in hem het volkomen evenbeeld Gods — immers moet het volmaakte ideaal der menschheid aldus genoemd worden — realiteit. Naar zijne natuur onderscheidt zich dus de Verlosser niet van de andere menschen — maar tusschen Hem en hen bestaat dit verschil, dat Hij het geestelijke centrum is, waarin de menschheid eeuwig één is. In Hem denkt en aanschouwt God van eeuwigheid de menschheid als eene logische en ethische eenheid, en in zooverre kan dan ook gezegd worden, dat God in Christus mensch is geworden, aan-

---

[1]) De Persoon van den Middelaar in de nieuwere Duitsche Dogmatiek, blz. 15—17;

[2]) t. a. pl, blz. 19/22.

ien Hij de persoonlijke zelfopenbaring van den op de we-
d en de menschheid gerichten eeuwigen wil Gods is [1]).

---

Chantepie de la Saussaye koesterde warme sympathie voor
leiermacher. Ik herinner hier alleen aan deze woorden:
e beteekenis van dezen man voor de ontwikkeling der chris-
ijke theologie en van het kerkelijke leven wordt heden ten
ge door geen deskundige meer miskend, zoo zelfs, dat op
scheidene Duitsche universiteiten voorlezingen worden ge-
uden, uitsluitend bestemd om Schleiermacher te doen ver-
an en waardeeren.... Ja ook in de Fransche en Engelsche
lk verbreidt zich zijn invloed meer en meer en het kan
het gevestigd oordeel van het theologische publiek be-
ouwd worden, dat er, sinds het beroemde hoofdwerk van
lvijn, de Institutio, geene dogmatiek geschreven is, die zoo-
r de wetenschappelijke uitdrukking was van het christelijk
wustzijn der gemeente, als de Glaubenslehre van Schleier-
cher [2]).

Het laat zich verstaan, dat Chantepie de la Saussaye dies
k zijn afkeurend oordeel over de kerkelijke Christologie
elde. „Allereerst — zoo heet het in Bavincks verdienstelijke
handeling [3]) — over de leer van de twee willen in Christus;
leerontwikkeling der Grieksche kerk eindigde met het vast-
llen van twee willen in Christus, maar daardoor werd het
agstuk vernietigd, de eenheid der persoonlijkheid verbroken,
ristus eene ondenkbare chemische of magische vereeniging
n twee heterogene naturen; in den wil toch ligt de eenheid
r persoonlijkheid. Dat kwam, omdat men den persoon van
ristus zelven niet ondervraagde, zijn zelfbewustzijn niet raad-
egde, maar een Christus fabriceerde uit de vereeniging van
ee naturen. Even ongunstig luidt straks zijn oordeel over
leer der twee naturen. De orthodoxe voorstelling van de
ee naturen als twee heterogene machten wordt in de H.

---

) De persoon van den Middelaar in de nieuwere Duitsche Dog-
tiek, blz. 23—25.

) De godsdienstige bewegingen van dezen tijd enz. blz. 179 en 180.

) De Theologie van Prof. Dr. Daniel Chantepie de la Saussaye², 42.

lijke natuur en laat het niet komen tot ééne onverdeelde goo menschelijke persoonlijkheid. De wetenschap is dan ook i haar recht, als zij tegen de abstracte scheiding van goddelijk en menschelijke natuur het feit overstelt van de eenheid va het bewustzijn van Christus en van de menschelijkheid van d Schrift niet gevonden, vernietigt het godmenschelijk leven va Jezus, leidt tot inkerkering van de goddelijke in de mensch bewustzijn."

Edoch, Chantepie de la Saussaye beaamt niet alleen d kritiek der Duitsche Vermittelungstheologen maar in zijn thetische uiteenzetting doet hij u ook telkens aan hen denken

„Christus is eene vrucht, is de vrucht van het leven, dat i Israël was." Niet slechts is Jezus uit Israël geboren, maar d Christus- of Messiasidee is ook door en door Israëlitisch [1] Deze Messias nu wordt in het Oude Testament zoowel ge noemd „de knecht Gods, op wien de Geest des Heeren rus en wiens ademen is in zijne vreeze, als ook de Zoon God wiens uitgangen zijn van eeuwigheid en die als Jehova kom om te richten [2]). De Messiaansche profetie in Israel bestaa dientengevolge uit twee elementen: „het eene, God, de Heer zoe kende eene plaats in den mensch, God zoekende mensch te worden het andere de mensch zoekende de vereeniging met God, deel genootschap aan de goddelijke vrijheid en de goddelijke mach De godmenschelijkheid van den Verlosser wordt niet met zoo vele woorden geleerd maar is de verborgene kiem in het mes siasbegrip, de kiem, die zich al meer en meer ontwikkelt i alle de stadiën, die het doorloopen heeft [3]). In Jezus is dez oudtestamentische profetie vervuld. „Hij, de Messias, is niet anders en kan niets anders zijn dan de Godmensch, God e (lees: in?) den mensch en de mensch in God verheerlijkt; he eeuwige Woord, waarin Gods wezen zich volkomen uitdruk geworden tot den grond eener menschelijke persoonlijkheid die daardoor de centrale mensch wordt, die alle mensche trekt, naar wien allen uitgaan, de Zoon des menschen, in wie

---

1) Leven en Rigting, blz. 81.
2) t. a. pl., blz. 92/93.
3) t. a. pl., blz. 93.

:t beeld Gods, naar en tot hetwelk de mensch geschapen is, olkomen verschenen is, en die daardoor even zoowel 's menschen broeder als 's menschen heer is [1]).

Helder en klaar is deze laatste uitspraak niet. Mij althans het niet duidelijk wat Chantepie de la Saussaye nu in de aats wil stellen van de belijdenis der kerk: twee naturen eenigheid des Persoons — dan alleen dit, dat hij de menschid van den Christus meer op den voorgrond gebracht wil en dan dit tot dusverre z. i. het geval was.

Gunning toonde zich ook in dezen een geestverwant van de la ussaye. „Nevens het reeds aangeduide licht, door hem (d. i. Schleimacher) over de natuur en de beteekenis van de „leerstelling" espreid, is zijne groote verovering voor de Godgeleerdheid het geloofsleven onzer dagen, door zijne beste leerlingen et weder prijs gegeven, voornamelijk deze: dat hij de *heilige enschheid* van Christus weder in het middelpunt van alles esteld, en daar de vereeniging van het Goddelijke met het enschelijke getoond heeft. O, dat wij allen meer en meer eren, daarin den door hem weder van puin gereinigden maar oor den Heere Jezus en zijne apostelen gebaanden weg te olgen [2]).

Afgezien echter van dit vooropstellen van de menschheid n Christus is m. i. de bedoeling van de la Saussaye niet in herp belijnde woorden en volzinnen weer te geven. Zoo eet het bv. in zijne inaugureele oratie „De plaats der Theogische Wetenschap in de Encyclopedie der Wetenschappen": Wat toch is de grond, waarom wij de theologische en met ar alle christelijke wetenschap voor anthropologisch verklan? Hoedanig is het beginsel der christelijke theologie? Het een persoon, een mensch, de mensch, in wien zoowel God ch aan den mensch openbaart als de mensch in God veraard wordt: het is de mensch Jezus Christus Indien het zoo is, dat die mensch verschenen is, de ware mensch, in ien al wat menschelijk is, vereenigd, en in dit menschelijke al

---

[1]) t. a. pl., blz. 98.

[2]) J. H. Gunning Jr., Beginsel en Meeningen², blz. 38. Voor antepie de la Saussaye zelven verwijs ik bv. naar zijne uitlegging n den brief aan de Hebreën, I, blz. 84.

wat goddelijk is, geopenbaard is, indien het alzoo is, dat niet de persoon van Jezus Christus uit de menschheid, maar de menschheid uit den persoon van Jezus Christus te verklaren is, wat de hypothese is der Theologie ...." [1]) En straks: „De Godmensch zoo noemde ik den persoon, van wien het Christendom uitgaat en in wien het gegrond is. Waant niet, als ik dit kerkelijk geijkte woord gebruik, dat ik nu voor den persoon een dogmatisch begrip stel, en in de kerkelijke leer der twee naturen den grond der theologische ontwikkeling zou vinden. Verstaat dit woord niet van eene onmogelijke verbinding van twee *heterogene* naturen, waarin dan noodzakelijk de hoogere de mindere, de Goddelijke natuur de menschelijke zou onderdrukken. Hiermede juist zou het denken ophouden en dus de wetenschap onmogelijk worden, zooals dit ook in de versteening der wetenschap in de grieksche kerk gebleken is. De kerkelijke leer der twee naturen is eene zwakke poging om het diepste mysterie der menschelijke natuur, zooals dit in Christus geopenbaard is, namelijk haar geworteld zijn in God, haar geschapen zijn naar het beeld Gods (de Ebenbildlichkeit) dialectisch te omschrijven, maar verklaren doet zij dat mysterie niet. Het is verklaard door het feit, dat de mensch verschenen is, wiens leven niet alleen het kenmerk draagt van eene natuurlijkheid en oorspronkelijkheid, van eene, indien ik het alzoo noemen mag, religieuse genialiteit, die alle mogelijkheid van verdichting buitensluit, maar van die waarheid, die de mensch als mensch zoekt, die niet door de wetenschap, maar door de conscientie erkend wordt, en die hem, die haar gevonden heeft het εὑρηκα doet uitroepen: „ik heb gevonden, gevonden de waarheid, het wezen der dingen, het leven, God" [2]).

De ontstentenis van scherpe begripsbepaling blijkt ook uit het volgende.

Van de „Godheid" van Christus spreekt hij meermalen. In zijne uitlegging van den Brief aan de Hebreën — om slechts hiernaar te verwijzen — komen uitspraken voor als deze: aan den Zoon moet eene persoonlijkheid van goddelijke natuur

---

[1]) t. a. pl., blz. 29/30.
[2]) t. a. pl. blz. 30/31.

den toegeschreven (blz. 9); „rust deze menschheid des ns ook al op eene hoogere, goddelijke natuur, die Hij be- ook vóór Hij mensch werd, en tengevolge waarvan Hij mensch kon worden, die Hij geworden is...” (blz. 23); Verlosser is Gods Zoon in den zin van volkomene gemeen- ap aan de Goddelijke natuur (vs 84).

egelijkertijd echter betoogt Hij in strijd met de leer der istelijke kerk, dat de Zoon gesubordineerd is aan den Vader. ij houden ons dus aan de verklaring .... volgens welke hier eene wezens-subordinatie des Zoons aan den Vader ge- d wordt, als welke op de wezens-eenheid gegrond is, zoo- de glans de natuur heeft van het licht en toch van het licht raalt, de zoon de natuur heeft van den vader en toch door Vader is voortgebracht (blz. 10).

veneens, dat de Christus het geloof aan zijne Godheid nim- heeft opgelegd [2]).

oorts komen bij hem reeds uitdrukkingen voor, die ons inneren aan Gunning en Valeton als zij zeggen, dat met term „de Godheid van Christus” nog het beste kan worden gegeven wat de geloovige aan zijnen Christus heeft.

n ten laatste spreekt hij van een overgaan van den eenen taansvorm in den anderen. Wordt Christus geheeten de wige Godmensch, die menschwordend niet iets nieuws werd ar actueel openbaarde, wat Hij eeuwig potentieel was — shalve ook zonder zonde de vleeschwording zou hebben ats gegrepen. En betoogt hij, dat de Christus is de ware nsch, wijl de godsdienst, die het wezen des menschen is in n verwezenlijkt is; dat God in den Christus volkomen imma- t was; dat de menschelijke natuur in Christus, den God- nsch tot haar waarheid gekomen en zich haar goddelijken sprong en bestemming bewust geworden is.

eer troffen mij ook deze woorden in zijne uitlegging van brief aan de Hebreën: „Is dus hunne toestemming, hunne dewerking noodig voor *de natuur des Zoons,* [1]) van hem, die igt, deelachtig te worden, dan moet er ook, ondanks de zon- waarvan zij verlost moet worden, iets in hen zijn, dat uit

---

Ik ontleen dit aan Bavinck, t. a. pl., blz. 45.

God is" . . . „Niet daarin verschillen zij van den Zoon, *als zij ook niet, gelijk Hij, uit God waren,* [1]) maar alleen daarin dat hij bezit wat zij nog moeten ontvangen, de heerlijkheid, de zaligheid, de heiligheid, en dat zij dit alleen van hem kunnen ontvangen" . . . „De vatbaarheid" om hen te verlossen is gelegen in hunne *verwantschap aan de goddelijke natuur.* [1])

In één woord: volgens de la Saussaye hebben wij te doen met eene godmenschelijke persoonlijkheid, die noch alwetend noch almachtig was — en wel alzoo dat „het eeuwige Woord in Hem is geworden tot den grond eener menschelijke persoonlijkheid".

Waar nu echter Chantepie de la Saussaye eenerzijds de Godheid van Christus wil vasthouden en hij anderzijds zoo beslist afkeurt de leer der Christelijke kerk van de twee naturen in eenigheid des Persoons en van de twee willen in Christus, daar is m. i. de term „godmenschelijk leven" vaag en onbestemd. Even onbepaald als de term „geistleiblich".

Het komt mij voor — te meer waar de la Saussaye uitdrukkelijk verklaart, dat de Goddelijke natuur niet versmolt in de menschelijke, evenmin als de menschelijke in de Goddelijke natuur opging [2]) — dat hij hier naast den invloed van de reeds genoemde Duitsche theologen dien van de Erlanger Theologie, wier geestelijke vader Thomasius, was, onderging.

Bekend is, hoe Thomasius eene geheel nieuwe κενωσις leer voordroeg, waarbij Schleiermacher's invloed duidelijk merkbaar is. De Logos — zoo betoogt hij — heeft zich bij zijn menschwording wel van zijn Goddelijk „Sein" maar niet van zijn Goddelijk wezen ontdaan, om zich met eene complete menschheid tot de eenheid van het persoonlijke leven te kunnen verbinden. Hij behield zijne immanente Goddelijke eigenschappen „absolute Freiheit, Heiligkeit, Wahrheit und Liebe" terwijl Hij zich ontdeed van zijne relatieve eigenschappen: „Allmacht, Allgegenwart, Allwissenheit." Op deze wijze blijft Hij ook in den staat der vernedering waarachtig God, en is Hij toch tegelijkertijd door de „Verendlichung" van zijn zelfb

---

[1]) Ik cursiveer.

[2]) Brief aan de Hebreen, I, blz. 16.

stzijn en zijne „Selbstbethätigung" in staat, om als een waar- menschelijk, alzoo eindig, beperkt, historisch geworden ject te bestaan. Door zijne vernedering bestond de Logos „in der Form" eener menschelijke persoonlijkheid. Wij ben hier te doen met de diepste verdieping van den Crea- in zijne creatuur. Deze verzinking was nu echter niet de rgang in eene inadaequate maar veeleer in eene verwante er, in de sfeer „seiner geschöpflichen Ebenbildlichkeit" [1]).

Het schijnt mij toe, gelijk ik zeide, dat Chantepie onder den loed van deze nieuwe κενωσις leer, die voor ons Gerefor- erden natuurlijk onaannemelijk is, stond.

Bij Van Oosterzee is dit al heel duidelijk.

mmers haalt hij met instemming deze woorden van Tho- sius aan: „Entaüsserung zwar nicht dessen, was der Gottheit sentlich ist um Gott zu sein, wohl aber Entaüsserung der gött- en Seinsweise an die menschlich kreatürliche Existenzform, d eo ipso Verzichtleistung auf die göttliche Herrlichkeit, die vom Anfang an beim Vater gehabt und der Welt gegen- er, sie beherrschend und durchwaltend, bethätigt hat. Er timmt sich, sein göttliches Wesen nur in der Einheit mit m menschlichen zu haben" (Christelijke Dogmatiek[2], II, blz. 2/13)

Slot in het volgende nummer).

---

) Mijn „De Persoon van den Middelaar enz.", blz, 60—64.

# SPOREN VAN ANIMISME IN HET O. T.?

DOOR

Dr. G. CH. AALDERS.

Onder dezen titel verschijnt bij den uitgever J. H. Kok Kampen een geschriftje van mijne hand dat ik hier even wens aan te kondigen.

De aanleiding tot de behandeling van dit onderwerp was rede welke door prof. Eerdmans als rector magnificus op d 338sten dies natalis der Leidsche Universiteit den 8 Febru 1913 was gehouden, en tot titel had: *De beteekenis van h Oude Testament voor onze kennis van de gedachtenwere der oudheid.* In deze rede betoogde de Leidsche hoogle aar dat de geestelijke achtergrond van het O. T. eigenl gevormd werd door de eigenaardige denkwereld van h Animisme.

Nu is dit denkbeeld niet geheel nieuw. We weten hoe h al sedert meer dan een kwart eeuw onder de auspiciën van Wellhausensche Pentateuch-kritiek en van de Evolutionistisc opvatting der religie gebruikelijk is geweest van eene pra historische Animistische en Fetischistische periode van Israë godsdienst te spreken. Het gewone schema dat men met b trekkelijk geringe variaties in alle hand- en leerboeken v Israël's godsdienstgeschiedenis of van de O. T. Theologie vi den kan ziet er ongeveer uit als volgt: oorspronkelijk sto Israël als nomadenvolk op den zeer lagen trap eener nomade religie welke de zielen der gestorven voorvaderen en ande geesten als goddelijke wezens vereerde, en allerlei natuurding als bergen, boomen, bronnen en steenen door zulke numi bewoond dacht; in Kanaän kwam Israël daarna in aanraki met de aan de vegetatie-cultuur eigene boeren-religie waa de beginselen der vruchtbaarheid in Baäl en Astarte zulk ee

llangrijke rol spelen; om vervolgens op te klimmen tot het nisch monotheïsme der profetenreligie, en na de ballingschap eder een stap terug te doen in de nomistische religie van ra en de zijnen (men zie bv. K. Marti, *Die Religion des Al- Testaments unter den Religionen des vorderen Orients*, Tü- ngen 1906).

Nieuw is echter bij Eerdmans, die zijne trouw aan de Well- usensche vier-bronnen-theorie reeds in 1908 heeft opgezegd n zijn *Die Komposition der Genesis*, Giessen 1908), dat hij n dit gangbare schema, dat trouwens met de beschouwingen r litterarische kritiek ten nauwste samenhangt, geheel en al wijkt. Eerdmans neemt niet alleen aan dat in eene prae- storische periode de Animistische denkwijze in Israël heer- nend is geweest, maar acht dat deze ook in den historischen d nevens het Jahvisme en in vriendschappelijke vereeniging aarmede heeft voortbestaan, tot zelfs kort voor Hizkia. (Dit jkt uit de vierde zijner *Alttestamentliche Studien: Das Buch viticus*, Giessen 1912.) De vrijheid van beweging die hij zich erdoor verworven heeft stelt hem dan in staat het Animisme ug te vinden in tal van gebruiken die men onder de strenge nhangers der school van Wellhausen nooit in dien zin had rstaan, bv. het instituut der wijding, het Nazireaat, het eten r ongezuurde brooden, en meer dergelijke. In dit nieuwe nuilt natuurlijk de bekoring van Eerdmans' rede, maar ook jns inziens haar zwakheid. Het is nimmer historisch aanne- elijk te maken dat een zoo laagstaande gedachtenwereld als e van het Animisme in vriendschappelijke vereeniging zou den met de religieuze gedachtensfeer van een hoogstaanden ltuurgodsdienst. Dat 't Animisme los naast een vormelijk gelegden hoogeren cultuurgodsdienst kan blijven voortbe- an is niet alleen denkbaar doch wordt ook bewezen door verhouding van Animisme en Mohammedanisme op Java. ar dat beide zich vereenigen in der voege zooals Eerdmans t voorstelt, zoo, dat de eerbied voor den Animistischen geest ordt voorgeschreven door de hoogere religie, is een ondenk- ar geval.

Niet zoo nieuw is bij Eerdmans de toepassing op het O. T. n de nieuwere beschouwing van het Animisme als het geloof

in een zielestof, in een geestelijk fluidum, als een groot geheel dat zich in verschillende verschijningsvormen verbizondert. Hierin waren anderen hem ten deele reeds voorgegaan. Doch hij is de eerste die deze lijn consequent doortrekt, en daarnaar de verklaring van onderscheidene dingen die men te voren reeds Animistisch placht te duiden wijzigt, bv. van de rouwgebruiken.

Men ziet dat het prijsgeven van de Wellhausensche hypothese nog allerminst leidt tot een aanvaarden van de geloofwaardigheid der voorstelling welke de H. Schrift ons biedt. Wanneer wij de bestrijding dier hypothese door mannen als Eerdmans en anderen met vreugde begroeten is het zeker niet omdat wij ons de illusie vormen dat zij nu met ons zullen optrekken voor de geloofwaardigheid der Schrift. Zelfs een man als Wiener, die als geloovig Jood het voor de geloofwaardigheid des O. T. van heeler harte opneemt, opereert met de Tekstkritiek menigmaal op eene wijze die het gezag der Schrift niet ongerept laat. Maar al te veel tracht hij de kritische O. Testamentici te bestrijden door ingrijpende tekstwijziging, het veelvuldig aannemen van interpolaties en glossen, op een wijze die van willekeur niet geheel is vrij te pleiten. Doch van mannen als Eerdmans hebben wij tot bescherming van de Schrift in 't geheel niets te verwachten. Wanneer de „religionsgeschichtliche" richting de Schrift-afbrekende Wellhausensche theorie om kou helpt doet zij dat slechts om andere hypothesen daarvoor in de plaats te stellen, die nog veel krasser en ingrijpender de autoriteit der Schrift aanranden, zooals de jongste Animisme-hypothese van Eerdmans weder overduidelijk toont.

Toch is het zinken van de zon der Wellhausensche hypothese waarop ik in de Juli-aflevering van dit Tijdschrift gewezen heb een merkwaardig en voor ons verblijdend verschijnsel des tijds. Niet alleen is dit een bres in den geweldigen muur der litterarische kritiek, maar ook de geheele beschouwing van Israëls geschiedenis en godsdienst zal daardoor van karakter veranderen. Van de gangbare beschouwing over de ontwikkeling van Israël's godsdienst zegt prof. Obbink (in zijn *De godsdienst van Israël*, Baarn 1912): „In dien doctrinairen vorm wordt deze opvatting tegenwoordig waarschijnlijk door niemand meer aan-

rd." En al komt het mij voor, dat dit wel wat te optimis-
h is gedacht en gezegd, zeker is dat het bekende schema
dagen gehad heeft. En nu is dit voor ons het groote voor-
l, dat wij, Gereformeerden, die door den grooten achter-
d onzer wetenschap in de O. Testamentische vraagstukken,
r een schier wanhopig werk stonden om tegenover het
htige gebouw van de grootmeesters der moderne Schrift-
houwing ons eigen bouwwerk op te trekken, nu na de ter-
erwerping van dit gebouw meer met de mannen der nieuwe
ool gelijk kunnen opwerken, om tegenover hunne rijzende
en gelijktijdig de onze op te bouwen.
Vel zijn de mannen van de nieuwe school dan nog bij ons
het voordeel, omdat zij van het materiaal der afbraak veel
nen gebruiken, terwijl wij schier alles nieuw moeten heb-
. Dit blijkt ook in de uiteenzettingen van Eerdmans. Veel
daarin van de vroegere auteurs overgenomen of staat daar-
le althans in nauw verband. Om deze reden kwam het mij
enscht voor, toen ik mij met het aangeduide vraagstuk
g bezig houden, mij niet tot Eerdmans te beperken doch
gansche materiaal dat in de laatste kwart eeuw was bijeen-
racht te overzien. Zoo heb ik dus naast Eerdmans met
e ook Stade en Schwally zoowel als Robertson Smith
adpleegd.
ij het indringen in dit materiaal ontwaart men dan al spoe-
dat de groote kwestie waarom het hier gaat deze is of
O. T. inderdaad *feitelijke* sporen van Animisme bevat, ge-
van de overzijde wordt beweerd. Een vruchtbaar debat
de principieele kwestie is uitgesloten. Waar het een zaak
an gelooven of niet-gelooven kan wetenschappelijke discus-
de beslissing niet brengen. Maar feiten zijn altoos feiten,
hankelijk van het principieele standpunt dat iemand in-
nt. Anders staat het natuurlijk met de beoordeeling, de
rdeering van feiten, het concludeeren uit feiten. Doch de
n zelf zijn volkomen objectief. En daarom heb ik er mijn
erzoek op gericht om na te gaan of in het O. T. inderdaad
lijk sporen van Animisme te constateeren zijn. Indien ja,
zouden wij de vraag ernstig onder de oogen hebben te
, hoe wij dit moesten verklaren, en in welk verband wij

deze feiten hadden te stellen met heel onze Schriftbeschouwin
Indien neen, dan is daarmede een eind gemaakt aan de voo
stelling die bij de heeren van de overzijde voortdurend doo
schemert, of zelfs rondweg wordt uitgesproken, dat het voo
komen van Animisme in Israël wetenschappelijk vaststaat,
aan den openlijken of bedekten schimp op de onwetenscha
pelijkheid van hen die hunne zoo goed gestaafde theorie to
maar niet willen aannemen.

Volledig heb ik alle argumenten die de feitelijke sporen v
Animisme in het O. T. moeten bewijzen niet besproken. Ma
ik heb er toch naar getracht alle gronden die eenigszins v
gewicht konden worden geacht voldoende recht te laten w
dervaren.

Dat ik ook de heeren van de overzijde zal overtuigen du
ik niet gelooven. De ervaring geeft in dezen wel tot een
pessimisme recht. Toch moest op dit punt overtuiging mog
lijk zijn. Wat de feiten aangaat, de naakte, nuchtere feite
moet toch overeenstemming kunnen verkregen worden tussch
onderzoekers van de meest uiteenloopende richting.

Wanneer dit echter niet gebeurt, wannneer de heeren v
de overzijde maar blijven voortgaan hypothesen met feiten
verwarren, dan hebben wij het recht den ons zoolang toeg
worpen bal terug te kaatsen, en hen zelf te beschuldigen v
gebrek aan wetenschappelijkheid. In de derde aflevering v
het Nieuw Theologisch Tijdschrift dezes jaars plaatste Dr.
d. Berg van Eysinga een artikel *Geloovige wetenschap*, waarin
natuurlijk wederom het praedicaat wetenschappelijk aan o
Gereformeerden ontzegt. Hij eindigt dit artikel met de woo
den: „Wij willen op de groote mate van geleerdheid waarov
de Vrije Universiteit ook blijkens de onderhavige intreere
(bedoeld is die van prof. Grosheide) beschikt, niet afdinge
maar den sleutel der kennis heeft zij weggenomen: pas do
kritiek wordt geleerdheid tot wetenschap." Die woorden k
ik *mutatis mutandis* tot de mijne maken. Op de groote ma
van geleerdheid waarover mannen als Robertson Smith, Stad
Schwally en Eerdmans (om geen meerderen te noemen) b
schikken, wil ik niet afdingen, maar den sleutel der kenn
hebben zij weggenomen: pas door kritiek wordt geleerdhe

wetenschap. Het ontbreekt de theorieëen dezer heeren ten ıenmale aan kritiek. Kritiek, een κρίνειν, een onderscheiden n wat feit en hypothese, van wat wezenlijk bewijsbaar en wezen of looze fantasie is, is voor hen broodnoodig. En ı bescheiden poging om zulke kritiek te leveren heb ik in hier aangekondigde geschriftje gewaagd.

---

# HET GELOOF VAN JEZUS CHRISTUS

## EXEGETISCH ONDERZOEK NAAR DE BETEEKENIS VAN DE PAULINISCH[E] FORMULE πίστις Ἰησοῦ Χριστοῦ

DOOR

Ds C. LINDEBOOM te *Gòrcum*.

II.

Laat ons nu zien, wat door *Kittel* ten gunste van de subjec- tieve opvatting der Genitivi in Rom. 3 : 22, 26 wordt aange- voerd. Zijn argumenten zijn in hoofdzaak de volgende:

1. Bij het lezen van Rom. 3 zou reeds de eerste indru[k] pleiten tegen de objectieve opvatting, omdat in vers 3 gespro- ken wordt van πίστις θεοῦ, welke Gen. algemeen voor een sub- jectieven wordt gehouden. Inderdaad is dit een Gen. subj. Maar K. ziet voorbij, dat πίστις hier het artikel heeft, waaru[it] blijkt dat de apostel het woord niet in den gewonen, maar i[n] een specialen zin gebruikt. Trouwens, het verband wijst ui[t] dat πίστις hier niet in de beteekenis van *geloof* maar van *trou[w]* voorkomt [2]).

Het is wel eigenaardig: K. is reeds bij den eersten indru[k] voor de subj. opvatting gewonnen, maar *Dr Schläger*, wie[ns] voorslag: de in geding zijnde Genitivi achter πίστις „zu stre- chen", we reeds vermeldden, werd juist tot deze eigenaardig[e] „Lösung der Frage" geleid omdat „die These, dasz der Apo- tel einen „Glauben Jesu Christi" gekannt habe, sich doch a[uf] zu wenig Stellen stützt, um sie annehmbar erscheinen zu lasse[n]; in dem ganzen Umkreis paulinischer Ideen tritt dieser Gedan[ke] denn doch gar nicht hervor".

---

1) *Biesterveld*. De Brief van Paulus aan de Colossensen, blz. 2[.] gaat dus te ver door te zeggen, dat de Gen. na πίστις *steeds* obj. is. M[et] uitzondering echter van dezen éénen tekst en misschien ook v[an] Rom. 4 : 16 gaat deze regel door. Zie Marc. 11 : 22, Hand 3 : [.] Gal. 3 : 22, Fil. 1 : 22, 2 Thess. 2 : 13.

2) *Preuschen*, Handwörterbuch zu den Schriften des N. T. und d[er] übrigen urchristlichen Literatur. Giessen, 1910. i. v.

2. In 4 : 16 schrijft Paulus: ἐκ πίστεως 'Αβρααμ; wil men et staande houden, dat hij hier van een geloof *in* Abraham reekt, dan zal men ook moeten toegeven, dat hij, in 3 : 26 n correlate uitdrukking gebruikende, daarbij niet aan een geof *in* Christus gedacht heeft.

Het is echter nog de vraag, of de Gen. 'Αβρααμ met πιστις oet worden verbonden. *Zahn* althans meent dat hij bij παντὶ σπερματι hoort. Abraham heeft tweeërlei zaad: de Joden n het ἐκ του νομου, niet slechts uit kracht van hunne vleeschke afstamming, maar vooral uit kracht van de aan Abraham bodene en in de wet als kenteeken van het volk Gods voorschrevene besnijdenis; de heidenen zijn het ἐκ πιστεως; de atürlichen und geschichtlichen Voraussetzungen" om zich tot rahams geslacht te rekenen, missen zij; de aan dit geslacht geven belofte moest hun „als eine auch ihnen geltende erst aubhaft gemacht werden." (S. 230, 231).

Aangenomen echter dat de Gen. 'Αβρααμ afhangt van ἐκ πίσεως, waar ongetwijfeld veel voor te zeggen valt, dan is deze en. subj. nog in 't minst geen bewijs voor het subjectief kakter der Genitivi, door Paulus gebruikt in *een heel ander vernd.* Van welk karakter deze zijn, moet worden afgeleid uit t redebeleid, waarin zij voorkomen.

3. Het verbum bij δικαιοσυνη θεου διὰ πίστεως 'I.X., vs. 22, πεφανέρωται uit vs. 21. Het perf. wijst aan, dat het hier gaat er „ein einmaliges und abgeschlossenes, wenn auch in seiner irkung fortdauerndes historisches Faktum". Van het *tegenordige* spreekt de apostel in de woorden εἰς πάντας τους πιστευοντας, maar met πεφανέρωται doelt hij op eene gebeurtenis het *verleden*, en dit zou de objectieve opvatting van den en. onhoudbaar maken.

Wat K. hier zegt van de beteekenis van het perf. uit vs. 21 op zichzelf waar. De openbaring van de gerechtigheid Gods Christus — het perf. wijst dit uit — geschiedde eens voor ijd. [1]) Daaruit volgt echter niet, dat bij διὰ πίστεως 'I.X. ge-

---

[1]) Op dergelijke perfecta goede acht te nemen, is van belang oral tegenover de zg. suprahistorische richting onzer dagen; want ze bieden een krachtig wapen tegen mannen als Dr A. H. de rtog, die het „einmalige" der heilsfeiten op losse schroeven zet-

dacht moet worden aan het „einmalige" geloof, door Christu
als mensch op aarde geoefend. Integendeel. In vs. 21 spreek
Paulus van de π. 'I.X. niet. Als hij in vs. 22 van deze gaa
handelen, neemt hij uit vs. 21 niet het πεΦαν. weder op, maa
de δικαιοσυνη θεου.. Niet over de wijze van openbaring, maa
over het specifiek karakter der geopenbaarde gerechtigheid gaa
hij nu spreken. Deze gerechtigheid wordt ons deel door he
geloof in (van) Jezus Christus. Zij wordt niet door het geloo
bewerkt of aangevuld, want dan zou zij geene gerechtighei
Gods, maar eene gerechtigheid des menschen zijn. Vóór d
mensch gelooft, ligt deze in Christus gereed. God heeft haa
eens voor altoos geopenbaard. Maar deze openbaring is ee
„in seiner Wirkung fortdauerndes historisches Faktum". D
voortgaande werking van dit „einmalige" is, dat wij door he
geloof, als middel en weg, deze gerechtigheid in ons dadelij
bezit verkrijgen. Als de apostel op „de gerechtigheid God
door het geloof van Jezus Christus" laat volgen είς πάντας κα
ἐπὶ πὰντας [1]) τους πιστευοντας, (sc. οὖσα) dan is dat niet ee
matte herhaling, maar een aanwijzing van de bestemming deze
δικαίοσυνη δία πίστεως 'I.X. Beide praep. wijzen de richtin
aan, waarin het doel gezocht moet worden van de gerechtig
heid door het geloof van Jezus Christus: zij is voor allen, di
gelooven, bestemd. Tewijl είς meer ziet op hun inwendi
deelgenootschap aan die gerechtigheid, duidt ἐπι aan, dat di
gerechtigheid zich bij den voortduur zegenend over hen ui
breidt.

4. Bij de objectieve opvatting van den Gen. moet achte
τους πιστευοντας worden bijgedacht: „namelijk in Jezus Christus"
terwijl bij de subjectieve alles in de beste orde zou zijn, e
geen woord te veel of te weinig gezegd.

Ook dit bezwaar vervalt, als men bedenkt, dat reeds door d
bijvoeging 'I.X. een karakteristiek gegeven is van de πίστις
het geloof van Jezus Christus is het geloof, waarvan Jezus Chris

---

ten. Zie mijne brochures: *De feitelijkheid en de beteekenis van d Heilsfeiten*, Utrecht, 1908 blz. 24, 25, en: *Terug naar de Heilige Schrif* Utrecht 1909, blz. 20 v.

[1]) *Nestle*, op het voetspoor *Tischendorf*, laat καὶ ἐπὶ πὰντας ver vallen, maar volgens *Zahn* is deze „Tilgung schwerlich zu billigen"

:, d. i. de in Jezus ten volle geopenbaarde Messias der belofte, orwerp en inhoud is. Het is volstrekt onnoodig, achter len die gelooven" stilzwijgend te lezen: „in Jezus Christus", ar vanzelf spreekt, dat een gelooven bedoeld wordt met zulk ne πίστις als hij door de bijvoeging 'I.X. heeft omschreven.

Ten slotte moet nog worden opgemerkt tegen H. en K. bei-n, dat de lezers van den brief moeilijk op de gedachte kon-n komen, dat Paulus in de slotpericoop van cap. 3 het geloof doelde, door Jezus geoefend. Want niet alleen had hij nog t geen woord gesproken van een relatie, waarin Jezus tot d Zijnen Vader stond, maar ook gaat zijne redeneering, blij-ns den samenhang, over den eenigen weg voor zondaren, om n de geopenbaarde gerechtigheid Gods deel te verkrijgen; een g, welken Jezus niet te bewandelen had. Al wat 1 : 18 tot 20 van de zondaren gezegd is, past niet op Hem; allerminst : 20. Christus heeft de wet vervuld, zeer zeker, doch niet een is zijn geloof daardoor van een geheel ander karakter n dat wat voor zondaren noodig is, maar vooral is de ge-chtigheid, welke Hij persoonlijk bezit, een gansch andere als in Hem geopenbaard is tot rechtvaardiging van zondaren.

In onderscheiding van H. bespreekt K. ook de andere loci, arin onze formule voorkomt. Ten opzichte van Ef. 3 : 12 akt hij het ons gemakkelijk. Hij geeft nl. toe, dat αυτου (sc. ιστου) een Gen. obj. is, maar dit is z. i. van niet veel gewicht, ijl Paulus moeilijk voor den vervaardiger van den Efezer-ef kan worden gehouden". Een bewering, die in dit ver-nd blijkbaar niet meer dan een — uitvlucht is.

Ook over Fil. 3 : 9 zegt hij niet veel. Z. i. moet hier de n. Χριστου subjectief worden verstaan, wijl anders ἐπι τῃ τει na het voorafgegane διὰ πίστεως geheel overbodig en loos zou zijn. De weg tot verkrijging van onze gerechtig-d „erscheint nämlich vermittelt durch Christi Glauben, stammt n Gott, ist von ihm geschenkt und gründet sich auf (unse-n) Glauben. [1])

---

[1]) *Ewald*, Brief des Paulus an die Philipper, 1908, S. 162, acht ook τῃ πιστει in vers 9 „durchaus überflüssig, während es, zum Fol-

Hiertegen alleen dit. Paulus verklaart hier, dat hij de ge-rechtigheid Gods voor zichzelven bezat op den grondslag va het geloof, ἐπὶ τῇ πίστει. Daarmêe stelt hij echter het gelo niet voor als grond der rechtvaardiging [1]), integendeel, de ge-rechtigheid, welke hij bezat, wordt eerst duidelijk omschreve als τὴν διὰ πίστεως X., τὴν ἐκ θεοῦ. Hij spreekt bij wijze van te-genstelling. Hij heeft niet zijne gerechtigheid, die uit de w is, maar op den grondslag van het geloof heeft hij de gerec-tigheid, die door het geloof van Christus, die uit God is. Twe-ërlei gerechtigheid dus: de eene uit de wet, d.i. haar oorspron vindende in de wet; de andere uit God, d.i. door God geopen-baard en aangeboden; de eene ontleent aan de wet haar waa-dij, en wij zouden haar deelachtig worden als wij de werke der wet konden volbrengen; de andere vindt haar oorspron in, en verkrijgt hare kracht van God; haar worden wij dee-achtig διὰ πίστεως X., haar hebben, bezitten wij ἐπὶ τῇ πίστ

Breeder handelt K. over den Galaterbrief. Z.i. wordt do dezen de subjectieve opvatting der Genitivi in 2 : 16, 20 en 3 : niet slechts toegelaten, maar geëischt [1]), en moet ook hier b paaldelijk worden gedacht aan het geloof, door onzen Hee Jezus Christus zelf geoefend. Hij voert hiervoor het volgen aan:

1. „Is de Gen. νόμου, gelijk vaststaat, subjectief, zoo ligt h voor de hand, Χριστου insgelijks subjectief te verstaan."

H. schijnt er evenzoo over te denken, want hij noemt de w „Urheber der Werke" [2]). Maar νόμου is wel ter dege e

---

genden (vs. 10) gezogen, nicht nur angebracht, sondern gerade unentbehrlich erscheint".

[1]) *Bavinck*, Geref. Dogmatiek², IV, blz. 222.

[2]) In zijn „Vorwort" merkt H. op, dat zijne monografie eerst h licht zag als tijdschrift-artikel, en dat hij daarin de Genitivi X. en X. „der herkömmlichen Benennung folgend, als objektive b zeichnet" had. In de afzonderlijke uitgave is hij echter daarvan t ruggekomen, en onder aankondiging van een speciale studie ov Galaten, (die voorzoover ons bekend, nooit verscheen) zegt hij: „d Gegensatz (οὐκ ἐξ ἔργων νόμου) scheint an zu deuten, dasz hi Christus als Urheber, als normierendes Prinzip des christlichen Gla bens bezeichnet wird, wie gegensätzlich das Gezetz Urheber d Werke ist".

n. obj. Er is geen sprake van werken, welke de wet door
e geboden te voorschijn roept, maar van werken die aan
n eisch der wet beantwoorden, die naar haren regel wor-
volbracht. „Das eine Verhältniss (ἔργων) zu dem einen
jecte (νόμου) steht dem andern Verhältnisse (πίστεως) zu dem
lern Objecte ('I.X) gegenüber" *(Meyer).*

De apostel spreekt van den mensch, die gerechtvaardigd wordt
maakt een tegenstelling tusschen de ἔργα νόμου, die hij doet
waaruit hij niet, èn de π. 'I.X., waardoor hij wèl gerecht-
rdigd wordt. Het gaat hier dus over den actus des geloofs
den mensch. De verdienende oorzaak onzer rechtvaardi-
g wordt aan de werken der wet ontzegd, maar het is niet
ar, dat deze, bij onze opvatting, aan het geloof zou worden
geschreven. Paulus zegt nl. (2 : 16) niet διὰ πίστιν, maar
πίστεως.

Men kan hiertegen inbrengen, dat de tegenstelling aan het
 van het vers anders geformuleerd wordt: ἐκ π. X. καὶ οὐκ
ἔργων. Maar juist het voorafgaande διὰ, niet cum. Acc. doch
n. Gen. maakt dat de apostel hier niet kón worden misver-
an. 't Is o. i. niet juist, dat de praep. ἐκ hier beide malen
e verschillende beteekenis hebben zou. [1]) Deze praep. wijst
eds op den oorsprong, en kan hier beide malen zeer goed
taald worden door: vanuit, uit kracht van. Uit kracht van
werken der wet wordt de mensch niet gerechtvaardigd, maar
πίστεως, door middel van het geloof, en ἐκ πιστεως uit kracht
 het geloof, dat Jezus Christus tot voorwerp heeft, die de
rken der wet volkomen volbracht, en dat daarom niet in
 mensch en zijne werken, maar buiten hem in Christus de
echtigheid zoekt, welke noodig is om gerechtvaardigd te
rden. De rechtvaardigheid uit het geloof van Jezus Christus,
dus zakelijk: de rechtvaardigheid uit Jezus Christus, die *ver-*
*gen is door het geloof,* waarvan Jezus Christus voorwerp en
oud is.

2. „Het obj. karakter van den Gen. 'I.X. is niet te verdedi-
 met een beroep op het volgende εἰς X.'I. ἐπιστεύσαμεν, als
 daardoor het begrip π. X.'I. nader worden omschreven."

---

) Bavinck, Gereformeerde Dogmatiek[1], III, 545.

K., dit bewerende, denkt hier niet, gelijk b.v. *Berlage*[1]) a eene „inutilis eorundem verborum repetitio", maar tracht zij subj. opvatting van den Gen. 'I.X. staande te houden door e zeer gewrongen verklaring van εἰς X.'I ἐπιστ.. Wanneer woorden εἰς X 'I niet achter maar vóór πίστευειν geplaatst wo den, zouden ze niet de aanduiding zijn van het voorwerp d geloofs, maar bedoeld zijn als adverbiale bepaling bij πίστευ zoodat men zou moeten vertalen: christelijk gelooven. [2]) De „regel" zou dan doorgaan voor heel het N. T. Aanstonds ec ter worden reeds alle relatieve zinnen uitgezonderd. En zo men hem b.v. wijst op Joh. 14 : 1, dan beroept hij zich op h onderscheid tusschen „den vervaardiger van het evangelie v Johannes", voor wien *Jezus*, en Paulus, voor wien *God* het o ject des geloofs is, of stelt u voor, in dit vers de komma plaatsen achter καί, waardoor de uitzondering op den „rege vervalt. Dergelijke exegetische kunstgrepen moeten dienen o aan Gal. 2 : 16 het eigen geloof van Jezus op te dringen. Pa lus zou dan hebben willen zeggen: wetende, dat de mensc gerechtvaardigd wordt door het geloof van Jezus Christus ( God), zoo hebben ook wij christelijk geloofd (in God) . . . l laat echter na, de beteekenis dezer „andere gedachte" te on wikkelen. Heeft dit „christelijk gelooven" den zin van „gelo ven met hetzelfde geloof, waarmede Christus geloofd heeft" „naar het voorbeeld, op het voetspoor van Christus gelooven' Wij tasten in het duister, en houden ons daarom niet lang bij deze, ook grammatisch niet te verdedigen voorstelling o

3. Dat in Gal. 2 : 20 van het persoonlijk geloof des Zoo van God sprake zou zijn, verdedigt K. op deze wijze: Paul zou vanaf vers 19 willen beredeneeren, niet dat hij van Chri tus als van het voorwerp zijns geloofs onderscheiden is, ma integendeel, dat zijne persoonlijkheid geheel in die van Christ is opgegaan. „Ik ben door de wet, zegt hij, der wet gestc ven; dit wekt bij hem de voorstelling, dat dit bij Christ

---

[1]) Pag. 18.

[2]) K. is niet uit zichzelf tot deze meening gekomen, maar er t gebracht door Dr Hesselmeijer, van Tübingen, wiens voorstelli hij eerst met wantrouwen begroette maar later door eigen ond zoek bevestigd zag.

: het geval was, en wel definitief in diens kruisdood; vanar heet het verder; ik ben met Christus gekruist. Christus echtstreeks het subject zijner eigene persoonlijkheid geworden, dat in zijn binnenste de onderscheiding tusschen beide heeft gehouden: ik leef, doch niet meer ik, maar Christus leeft in .. Tegen deze voorstelling strijdt die van gelooven in Christus. nt zoolang Christus het object mijns geloofs is, is er iets dat iten mij ligt, en dat het opgaan van de eene persoonlijkheid de andere uitsluit."

Hiertegen zou reeds de eenvoudige opmerking kunnen volan, dat de woorden „hetgeen ik nu in het vleesch leef", ten enmale in strijd zijn met de gedachte van het geheel opgaan eene persoonlijkheid in de andere. Daarbij komt, dat de ostel, indien hij het persoonlijk geloof van Christus, die dan htstreeks het subject zijner eigene persoonlijkheid geworden zijn, bedoeld had, gezegd zou moeten hebben: „en hetgeen nu in het vleesch leef, dat leef ik door den Zoon van God, mij liefgehad, zichzelven voor mij overgegeven, en voor mij oofd heeft." Maar hij zegt heel iets anders. Hij is door wet der wet gestorven, opdat hij Gode leven zou. De wijze dat sterven duidt hij aan met de woorden: ik ben met ristus gekruist, en de wijze van het Gode leven met: ik nu f niet meer, maar in mij leeft Christus. Zijn oude „ik", dat der de wet was, en van de werken der wet het heil wachtte, ft niet meer, maar Christus is het beheerschende princiep van n nieuwe leven, dat Gode gewijd is. Van dat nieuwe leven is zijn " niet meer het eigenlijke subject, maar Christus is het, die nieuwe leven in hem wekt en werkt. Met dat al leeft hij g ἐν σαρκι, „die Erscheinungsform des aus Fleisch bestehens Leibes" (*Meyer*), „die angeborene leibliche Natur" (*Zahn*). ar ἐν σαρκι is niet meer zijn levenselement; dit is een ander; leeft nu εν πίστει τῇ του υιου του θεου. Het geloof, dat het ment is, waarin nu zijn leven zich beweegt en ontwikkelt, is paaldelijk het geloof des Zoons van God, die hem liefgehad zichzelven voor hem overgegeven heeft, [1]) het geloof name-

) *Zahn* leest: ἐν πίστει ζῶ τῃ του θεου καὶ Χριστου, maar staat rin vrij wel alleen.

lijk, dat den Zoon van God tot inhoud en voorwerp heeft. D
het geloof in Hem komt die nauwe vereeniging met Hem
stand, welke hij even te voren heeft aangeduid met het: Ch
tus leeft in mij.

4. Handhaving van het obj. karakter van den Gen. 'I.X
Gal. 3 : 22 is volgens K.: aan Paulus een tautologie opdring
Z. i. zal ieder onbevangen lezer den Gen. subjectief versta
en slechts dan daarvan afstand doen, als gewichtige grond
aan het verband ontleend, daartoe nopen, wat volgens hem
het geval is. Maar — het verband doet duidelijk uitkom
dat aan het persoonlijk geloof van den Zaligmaker hier
moet gedacht worden, en dàt, zonder dat er van tautolo
sprake is.

In vs. 19 beantwoordt de apostel de vraag: waartoe is
de wet? Hij doet uitkomen, dat de wet wel terdege hare t
heeft, doch niet op zichzelve, maar in verband met de belo
van het verbond der genade, dat aan haar is voorafgagaan.
is om der overtredingen wil daarbij gesteld, en had alleen
staansrecht en bestemming, totdat Christus zou gekomen z
Zij is niet rechtstreeks door God aan het volk gegeven, m
door de engelen besteld in de hand van den middelaar Mo
Een middelaar is niet noodig voor één persoon, wel tussc
twee partijen. Door de wet te bestellen in de hand eens m
delaars, treedt God dus op als partij tegenover het volk. M
God is één, en zóó, zonder middelaar, treedt Hij op in de
lofte. Wijl nu de belofte niet is een wederzijdsch beding, m
een genadegave Gods, vs. 18, zoo kan de wet niet een we
lijk bestanddeel van de belofte zijn, maar slechts een bijkom
element. Is dan de wet tegen de beloftenissen Gods? Da
verre. Alleen dan zou er sprake kunnen zijn van terzijde
ling der belofte, indien er een wet gegeven ware, die machtig
levend te maken. Dan „zou waarlijk de rechtvaardigheid
de wet zijn". Maar dit is niet het geval. Om dit duidelijk
maken, daartoe juist is de wet gegeven. Want — en nu
we tot vers 22 genaderd — de Schrift heeft het alles onde
zonde besloten. Evenals in vs. 8 wordt ook hier de Schrift
personifiëerd. In de Schrift heeft God verklaard, dat a
d. w. z. alle menschen, aan de zonde onderworpen is en d

r in de onmogelijkheid om den eisch der wet te volbrengen de rechtvaardigheid te verkrijgen. God had daarmede dit l, dat de belofte uit het geloof van Jezus Christus aan de oovigen zou gegeven worden. Dat de belofte voor de ge- igen was, werd door de Galatiërs niet betwijfeld; dit was dwaling, dat zij die meenden te moeten verkrijgen in den van wetsvolbrenging. Daarom wordt gezegd: àan de ge- igen wordt de belofte gegeven, maar niet uit kracht van svervulling, want alles ligt onder de zonde besloten, doch *het geloof van Jezus Christus.* Tegenover elkâar worden teld: *uit de wet,* welker eisch de geloovigen niet kunnen orengen, èn *uit het geloof,* welks beoefening alleen noodig om aan de belofte deel te ontvangen. Is hier nu eenige leiding, om te denken aan het persoonlijk geloof onzes Za- nakers? Immers neen! Duidelijk wordt bedoeld het geloof genen, die, onder de zonde besloten, uit de wet de recht- rdigheid niet konden verkrijgen. Dat geloof noemt de stel het geloof *van* Jezus Christus, evenals in Rom. 3 door bijgevoegden Gen. het karakteriseerende: het geloof, waar- Jezus Christus, d. i. de in Jezus ten volle geopenbaarde ssias der belofte, voorwerp en inhoud is.

Hebben we dusver gezien, dat in de besproken teksten niet lacht moet worden aan het geloof, door Jezus geoefend, maar arvan Hij voorwerp en inhoud is, dan is daarmêe ook reeds e houding bepaald ten opzichte van hen, die in de betwiste nitivi zien Gen. *auctoris* sive *causae.*

n het midden der vorige eeuw werd deze opvatting door lerscheidene vaderlandsche godgeleerden [1]) gehuldigd. *Ber- e* heeft aan hare verdediging heel wat arbeids besteed: het otste deel zijner dissertatie [2]) is er aangewijd. Hij erkent ter, niet uit zichzelf tot deze exegese gekomen te zijn, maar ontvangen te hebben van zijn promotor *Scholten.* [3])

---

) Zoo o. a. ook door *W. A. van Hengel,* Interpretatio Epistolae ili ad Rom., ad. 3 : 22.

) Zie vorige aflevering, blz. 340.

) Hanc interpretationem , . . non tamen a me inventam esse

We beginnen daarom met naar *Scholten* te luisteren. In zi
*Leer der Hervormde Kerk* brengt hij onze formule ter spra
in het hoofdstuk over „de belijdenis van Gods volstrekte opp
heerschappij, inzonderheid van zijne vrije genade, door Pau
ontwikkeld in den strijd met Heidenen en Joden" [1]). Hij ze
daar: „Door te gelooven *in* Christus en zich aan hem als zijn
Heer en leidsman toe te vertrouwen, verkrijgt de christen h
geloof in God, als het beginsel des waren godsdienstigen leve
een geloof, dat bij Paulus ook genoemd wordt het geloof v
Christus (π.'I.X.), hetzij dan, omdat dit beginsel des waren re
gieusen levens in Christus zelven als den voleindiger des gelo
volkomen was verwezentlijkt, hetzij, omdat het geloof (in Go
door Jezus, levende en stervende, mogelijk gemaakt is." In e
noot wordt dit aldus nader toegelicht: „π.'I. is òf op te vatt
als π. 'Αβρααμ, Rom. IV, 12, 16, dus als een geloof, aan h
geloof van Jezus, den τελειώτης της πίστεως (Hebr. XII, 2) g
lijkvormig (Gen. subj.), òf als het geloof in God, dat Christ
*eischt*, vgl. Jacob. II, 1 (Gen. qualitatis) . . .; òf eindelijk a
het geloof (in God), dat Christus tot stand gebragt en mog
lijk gemaakt heeft, ἡ πίστις ἡ δι' αὐτου, Hand. III, 16 (Gen. ca
sae). In geen geval kan πίστις met den gen. personae *h*
*geloof in Christus* aanduiden; hoogstens het geloof *aan Jezu*
dat echter nergens bij Paulus voorkomt, terwijl hij de formu
ἡ πίστις εἰς χριστόν elders bezigt, Col. II, 5, en de π.'I. voorst
als vrucht van het πιστεύειν εἰς 'I X ; wat, bijaldien hij het ee
van het andere niet onderscheiden had, tautologie zou wezen

Wie dit leest, kan zich onmogelijk aan den indruk onttre
ken, dat *Scholten* niet met beslistheid voor de eene of ande
exegese partij kiest. Hij noemt in de noot *drie* beteekenisse
welke de Gen. 'I.X. grammatisch zou kunnen hebben, terw
hij in den tekst het onbeslist laat, of de apostel bedoelt een g
loof, door Jezus Christus *geoefend*, òf een geloof, door He
*gewerkt*.

---

lubens hîc profiteor. Eam . . . mecum communicavit Cl. Scholt
Pag. 61.

[1]) Derde druk, 1855, deel II, blz. 70 v.

..aadplegen we echter zijne *Initia* [1]), dan treft ons terstond, daar met meer beslistheid gesproken wordt: „Religio, ..isto *auctore* instaurata, dicitur *πίστις Ἰησου Χριστου*, Rom. 22, Gal II, 16, 20, Phil. III, 9, Jac. II, 1, ipse vero Jesus, ..gionis in genere humano instaurator, *ὁ ἀρχηγος τῆς πίστεως* ..b. XII, 2." [2]) Hier wordt dus den apostel de bedoeling toe-..chreven, in onze formule te willen aanduiden het geloof des ..*istens* als „het beginsel des waren godsdienstigen levens"; verzwegen object van dit geloof zou dan God zijn, terwijl ..Gen. 'I.X. den auteur, den werkmeester noemt van dit geloof.

Dogmatices Christianae Initia. Editio secunda. Lugd. Bat., ..8, Cap. V. § 2.

Zoo oordeelde deze geleerde in 1858, dus 3 jaren *na* de *derde* ..ave van zijne *Leer der Hervormde Kerk*.
..et is eigenaardig, na te gaan, hoe hij voortdurend in onzeker-..d verkeerde aangaande de juiste beteekenis onzer formule. *Ber-* verhaalt, blz. 61, noot, dat zijn promotor hem de opvatting van .. als Gen. *auctoris* sive *causae* had voorgesteld, en dat hij zich ..rmêe volkomen vereenigen kon. Niet lang na dit onderhoud ..scheen echter de *eerste* uitgave van de *Leer der Hervormde Kerk*, wat bleek? Dat *Scholten* daarin eene andere interpretatie hul-..le dan door hem aan *Berlage* was voorgesteld! Terwijl deze zijn ..efschrift bewerkte, was zijn promotor door voortgezet onderzoek ..eene andere gedachte gekomen. Maar zie, straks ziet een *tweede* ..ie van de *Leer der Hervormde Kerk* het licht, en daarin is de ..eur . . . . tot de aan *Berlage* aanbevolene exegese teruggekeerd. weifeling blijft echter voortduren. De *derde* druk van de *Leer* ..ft, gelijk we boven aantoonden, *drie* opvattingen voor een. Wel ..dt 3 jaren daarna in de tweede uitgave der *Initia* met beslist-..d wêer partij gekozen voor de op zijn aanbeveling door *Berlage* ..rgedragene exegese. Doch ook nu is er nog geen stabiliteit ge-..nen in den gedachtengang van den hoogleeraar. Althans, in de ..*de* uitgave van de *Leer*, deel II, eerste afd., lezen we, blz. 77, ..r aanleiding van Rom. 3 : 25: „De vraag, of in de uitdrukking ..*τις Ἰησου* hier en elders een geloof bedoeld wordt, aan dat van ..us gelijkvorming . . . ., dan wel een geloof, waarvan Jezus de ..erkende oorzaak is, . . . ., waag ik, na al het daarover geschre-..e niet te beslissen . . . . Wie den Gen. in genoemde formule ..atten als Gen. causae kunnen m. i. er weinig anders door ver-..n, als een geloof in God, dat objectief door de verschijning van ..istus mogelijk geworden is en subjectief *in zijne gemeenschap* ..staat, waarbij dus mede ondersteld wordt, dat de christen aan geloofsleven van den Heer deelneemt door het geloof in hem."

# RECENSIËN.

**De Kerkelijke Tucht.** Handleiding ten dienste van Gereformeerde Kerken door JOH. JANSEN, v. d. m. te *Buru* *Arnhem*, A. TAMMINGA. 1913, VIII en 384 bldz.

Een werk dat respect afdwingt voor den velen en degelijk arbeid die er blijkbaar aan ten koste is gelegd, maar waarv het te betreuren is dat de ter-perse-legging niet nog wat is u gesteld. Hadde de schrijver nog wat meer tijd en arbeid b steed aan de verwerking van zijne stof en aan de volmaki van den vorm, zijn boek zou er zeer bij gewonnen hebbe Het geeft nu eenigszins den indruk van niet-af te zijn; vrucht die ons hier geboden wordt schijnt geplukt eer ze t volkomene rijpheid kwam; soms wanen we ons eer in de ke ken waar de gerechten worden toebereid dan aan de tafel wa de welbereide spijzen worden opgedischt.

Dit oordeel eischt nadere motiveering. Laat mij deze gev door een paar voorbeelden aan de verwerking van de stof zo wel als aan de wijze van voorstelling en den stijl ontleend.

Wat de verwerking van de stof aangaat, acht ik het een gro gebrek dat de auteur niet is begonnen met eene zuivere nauwkeurige begripsbepaling van de „kerkelijke tucht" voor te stellen. Voor den logischen gang van de onderrichting d men in eene „handleiding" hoopt te vinden is het uiterma wenschelijk dat men in den beginne aanstonds worde ingelic wat de kerkelijke tucht precies is. Nu moet men op eene d finitie van kerkelijke tucht wachten tot bldz. 135, en . . . schrijver maakt het zich daar dan ook nog wel wat gemakk lijk als hij in de twee bladzijden welke daarover handelen ee de definitie van Voetius bespreekt en terzijde stelt, en daar eenvoudig de bepaling van het begrip „kerkelijke tucht" uit Synopsis overneemt. Intusschen hebben we dan al heel w over tucht te hooren gekregen, en niet alleen over „kerkelijk tucht. Hier wreekt zich al dadelijk de fout van den schrijv

hij niet is uitgegaan van eene zuivere begripsbepaling. Wan-
er we het eerste hoofdstuk doorlezen: De Oorsprong der
cht, vinden we daar nogal een en ander besproken dat wij
t „kerkelijke" tucht toch moeilijk in verband weten te bren-
n. De eerste zin van het onderdeel 1 a: De Tucht van
am tot Mozes, brengt ons al terstond in de war: „De periode
ı Adam tot Abraham is al aanstonds in tweeërlei opzicht
or de tucht van belang, wijl God Zijn volk *naar buiten* af-
dert van de wereld en *naar binnen* heiligt tot Zijn dienst".
g daarnaast nu de definitie van de Synopsis: „De kerkelijke
ht is die geestelijke macht, waardoor degenen, die broeders
aamd worden . . . van de teekenen der Goddelijke genade
rden afgeweerd" . . .; en ge ziet dat 't vastloopt. *Kerkelijke*
ht richt zich op degenen die binnen den kring zijn van de
oovigen, en is dus heel iets anders dan de afzondering van
ds volk van de wereld. In de tweede plaats is aan de ker-
ijke tucht wezenlijk eigen dat zij door *menschen* wordt uit-
efend, en derhalve niet is te verwarren met de onmiddelijke
ie *Gods* waardoor Hij zijn volk van de wereld afscheidt en
ver houdt. En zoo zien we dan ook dat de schrijver met
ne onder Hoofdst. I, 1: De Tucht in het Oude Testament,
rlei dingen behandelt die, ook als voorloopers of beginselen,
ı kerkelijke tucht niet kunnen gelden, b.v. Gen. 3 : 15, Kaïn
Abel, enz. Het eenige wat onder het O. T. terecht als be-
sel van kerkelijke Tucht kan worden aangemerkt is de Che-
n, de ban, ofschoon deze, gelijk de schrijver zeer juist op-
rkt, niet alleen een kerkelijke maar ook een politieke zijde
ft, doordat kerk en staat in Israël een waren.

We stappen hiermede van den logischen opzet van het werk
om nog even stil te staan bij den vorm. Ook hierin komt
onrijpheid van het werk bizonder sterk uit. Er is lang niet
oeg zorg besteed aan de wijze van uitdrukking, die daardoor
r het algemeen stroef is en de klaarheid van voorstelling
rminst bevordert. Men stuit gedurig op uitdrukkingen en
nen die beslist foutief zijn. Een paar voorbeelden ter illus-
tie. Om met het minst beteekenende te beginnen, hoe de
rijver er toe komt „woest*ein*" te zetten, en „chirur*ch*isch",
ı ik als het geen merkwaardige drukfout is, alleen verklaren

uit een overmaat van vluchtigheid. Ook stuiten we herhaal
lijk op het pleonasme „een meer vasteren vorm”. Wat zegt
verder van een zin als dezen: „Ook bij het onderdeel der ke
regeering, dat wij „de kerkelijke tucht” noemen, is een va
gang van ontwikkeling in toenemende mate steeds klaarder
duidelijker merkbaar” (bldz. 2)? Stuitend is: „Inwendig v
scheurd, gebruikte de Heere bovendien de machten der omw
nende volken als een roede, waarmede Hij Israël van buit
af sloeg” (bldz. 13). Naar de regelen onzer syntaxis moet „inwe
dig verscheurd” op den Heere slaan! Mysterieus is de zin
bldz. 14 (over de synagogen): „Het waarschijnlijkst is, dat zij
in den tijd der ballingschap, òf gedurende het tijdperk der M
kabeeën ontstaan zijn, Ps. 74 : 8, Neh. 8 : 1 v.v., Hand. 15 : 2
Nieuwsgierig vraagt men zich af wat de hier aangehaalde t
sten wel moeten bewijzen. Dienen zij om aan te toonen dat
ten aanzien van het ontstaan der synagogen een tweevoudi
mogelijkheid bestaat? Doch als men bij het opslaan van
teksten daarin niets van het dilemma: òf . . . òf . . . bespeu
zal men wellicht geneigd zijn te vermoeden dat de teksten
hooren bij de tweede helft van het dilemma waar ze 't dich
bij staan, en dat dus Jansen met Calvijn Psalm 74 aan den M
kabeeschen tijd wil toeschrijven. Maar dan zit men weer n
Neh. 8 : 1 v.v., dat toch zeker niet op den Makkabeeschen t
slaat. Wellicht is de oplossing van het raadsel hierin te z
ken, dat het aan de vriendelijkheid van den lezer wordt ov
gelaten de teksten over de twee deelen van het dilemma
distribueeren ad libitum? Ik houd er niet erg van in eene
censie veel aanmerkingen bijeen te lezen op taal en stijl; w
elk die de pen voert begaat wel eens een fout op dit gebi
In dit geval evenwel moest ik van mijne gewoonte afwijk
daar de doorgaande slordige schrijfwijze in dit boek bizon
hinderlijk is. De vorm had een laatste bewerking met sch
en vijl geducht van noode gehad.

Het spijt mij dat ik deze aanmerkingen moet maken.
voor-arbeid die blijkbaar aan dit werk ten koste is gelegd h
waarlijk een betere uitwerking verdiend. Indien er nog e
een tweede druk zou noodig zijn, ware het m. i. van groot
lang een geheele omwerking te geven, die door de genoem

breken in opzet en uitdrukkingswijze weg te nemen de waarde
n deze handleiding ten zeerste zou verhoogen.

G. Ch. A.

---

**In de Schuilplaats.** Een bundel meditatiën voor stille uren door J. J. KNAP Czn. Ned. Herv. pred. te Groningen. *Kampen.* J. H. KOK 1913. 328 blz.

De heer Knap heeft zich als schrijver van stichtelijke lectuur
k in onze kringen reeds een uitnemenden naam verworven.
ker zal die naam opnieuw bevestigd worden door dezen bun-
l. „Meditatiën" noemt de Schrijver ze, en ik heb daar niet
tegen; echter naderen ze door de geregelde behandeling
n de onderscheiden deelen van een tekst dicht tot het karak-
van preeken, maar dan over het geheel van zulke preeken,
men onder het edele soort pleegt te rangschikken.
Natuurlijk, wie met critischen blik leest — en dat moet een
censent wel doen — vindt ook hier stof tot opmerkingen.
o bv., waar Schrijver bij Ps. 91 : 1 de stelling: „schuilen is
toevlucht van den zwakke", aldus illustreert: „Een Simson,
in een hoog gevoel van kracht den arm ontbloot om met
n ezelskinnebakken duizend Filistijnen te verslaan, weet niet
n schuilen" (bl. 14). Toch wordt Simson Hebr. 11 : 32 on-
r de helden des geloofs genoemd; en dat ook de dichter van
. 91 bij zijn „schuilen" de (geloovige) worstelaars in het mid-
n van den strijd niet heeft buitengesloten, toont m. i. het
rvolg van den Psalm duidelijk genoeg. — Te zeggen, dat bij
t ongeestelijk gebed het hart „ledig van den troon der ge-
de wederkeert" (bl. 19) schijnt mij minder juist. Dáár keert
mand ledig weder, maar de ongeestelijke bidder kwam er
t! — „Er is welhaast (voor „bijna" of „haast") niets zoo teer
de dauw" (bl. 22) is minder goed Hollandsch. — Als het
ed der lelie naar Jezus' woord schooner is dan dat van
lomo, dan moet men dat geen „Salomonisch kleed" noemen
. 24). — Erger is, dat in deze geheele tweede meditatie over
n „dauw" het allegoriseerend woordspel m. i. al te veel voor

de ontsluiting der Schriftgedachte in de plaats treedt. O
heeft Schrijver het hier meer over wat Gods volk *moet do*
dan over wat de Heere hier aan Zijn volk *belooft.* — Zulk e
spel vind ik ook bl. 36, waar uit het „zóó hoog — zoove
als uit de opgaande en de liggende lijn „het ontzagwekken
kruis" wordt opgebouwd; wat mij te minder beviel, omdat h
wordt ingeleid door het Bijbelsche, den indruk van eene hooge
wijsheid makende: „wie het leest merke er op".

Zoo zou er meer zijn te noemen (al het genoemde is aan
eerste 36 blz. ontleend), wat bij mij den indruk vestigde, c
de geachte Schrijver bij scherpere critiek op zichzelf nog me
superieur werk zou kunnen leveren.

Ik zeg dit juist, omdat m. i. die „adeldom," die hooger „v
plichting" medebrengt, ook in dit boek uitkomt. De Schrijv
bezit de gave, om den inhoud der Schrift in gewijde, schoo
taal te vertolken; hij zoekt en vindt eene uitdrukkingswij
die het tegenwoordig geslacht kan toespreken, maar doet in
streven aan den heiligen, voor alle tijden gelijkblijvenden ern
van het Godswoord geen oogenblik tekort. Men leze bv. op
41 in de meditatie over de worsteling bij Pniël:

„De eenzaamheid van den nacht is Gods uur.

„Wie door de heugenis zijner zonden gekweld wordt, zoe
Hem in de stilte, zoeke Hem in de donkerheid van den nac
opdat hij de twistzaak in rechtvaardigheid twiste.

„Oog aan oog tegenover den Alwetende te staan.

„Zijn zware hand op ons te voelen drukken.

„Alles rondom ons in 't duister te zien, en alleen de toorne
de aanraking van den Man te gevoelen.

„In Zijn greep aan ons zelf ontdekt te worden en ons in
wijde eenzaamheid alléén met onzen Rechter te weten, o, ni
mand onttrekke zich aan dit brandend gericht . . ."

Vinde ook deze bundel van den begaafden auteur de wa
deering, die hij verdient.

RIDDERBOS.

**Bijbelsche Tucht in Huis, School en Kerk**, door Ds J. Kok; uitg. J. H. Kok te *Kampen;* prijs f 1.25, geb. f 1.60.

Op de Algem. Vergadering van „de Nat. Vereen. voor Geref. orbereidend H. O. te Kampen", den 11n Juli 1911 te Utrecht houden, hield Ds Kok 'n referaat over: „Bijbelsche Tucht bij t Geref. Onderwijs". Dit referaat was 'n beknopte samentting van hetgeen hij breeder had uitgewerkt.

Meermalen werd daarna aan Ds Kok den wensch te kennen geven, om, wat nog „in portefeuille" was, in het licht te ven. Aan dien wensch heeft de schrijver gehoor gegeven, e mogen hem er dankbaar voor zijn. Zijn arbeid getuigt n uitgebreid onderzoek en nauwgezette studie.

Ik verwacht, dat over dit paedag. werk veel gesproken en schreven zal worden. Want het brengt ons iets *nieuws*. Het gt iets geheel anders over de tucht dan in de paedag. handeken te lezen staat. Toch is 't ook *niet* nieuw, want Ds Kok t ons zien, wat de Bijbel ons van de tucht zegt. Na in ofdst. I over het *woord* „tucht" te hebben gesproken, zet ofdst. II het *begrip* „tucht" uiteen, zooals dat is naar de almeene opvatting. In geen van de paedag. handboeken, ook et in die voor Christelijke onderwijzers, is het *Bijbelsch* beip van tucht in de School juist opgevat, en duidelijk weergeven. Er is verwarring van tucht en straf, (*pag.* 13.)

Het IIIe hoofdst. onderzoekt, welke de *beteekenis* is van het oord „tucht" in den Bijbel. Dit gedeelte bevat 'n rijkdom van egetische opmerkingen. De schrijver komt tot de conclusie, dat ucht" de beteekenis heeft van kastijding met woord of daad.

Het IVe hoofdst. is van groot belang; 't zet het Bijbelsch *grip* van tucht uiteen. Tucht is: met woord en daad tot nezing, betering des levens brengen, in zedel. relig. zin (p. ). Zij is geen straf. In de school is *tucht* voor openbare nden tegen Gods wet, *straf* voor overtredingen van maatgelen van orde (pag. 35). Bij 't lezen hiervan kwam de vraag j me op, of deze onderscheiding wel juist is. Want is overding van de maatregelen van orde toch in den diepsten ond ook geene zonde tegen Gods wet? Leidt zulk 'n uitraak niet tot de gedachte, alsof openbare zonden tegen Gods et van minder gewicht zijn dan overtredingen der school-

orde? Immers, de eerste worden *getuchtigd*, de tweede g *straft*. Hoofdst. V toont aan: de *eenheid* der tucht in hu school en kerk. Ze is één in: oorsprong, aard en doel.

Dit *doel* wordt in hoofdst. VI nader uiteengezet. Haar do is: genezen.

In de opvoeding neemt zij de *eerste* plaats in (hoofdst. VII de eerste, niet de voornaamste.

Dan volgen er nog drie hoofdst. over de *toepassing* d tucht.

*a.* In *huis*. Hierin worden kostelijke wenken aan oude gegeven. Op pag. 65 lees ik, dat het kind moet versta dat het de ouders spijt, het te moeten *bestraffen*, (ik cursiv moet dit niet zijn: *tuchtigen?*

*b,* In de *school*. De schrijver komt hier terug op 't ond scheid tusschen straf en tucht in de school.

*c.* In de *Kerk*. Dit laatste hfdst. geeft 'n schoone, practisc verklaring van *Matth. 18 : 15-17* en van *Gal. 6 : 1;* terwijl h slot handelt over de sleutelen van het hemelrijk.

Ik gaf deze korte samenvatting, om daarmee te wijzen den rijken inhoud, dien deze studie bevat. Dit werk van I Kok verdiend gelezen en bestudeerd te worden door oude onderwijzers en predikanten. 't Is wel noodig, dat in dez tuchteloozen tijd de aandacht gevestigd wordt op hetgeen Go Woords over de tucht leert.

Wat de taal betreft, stuitte ik op enkele fouten; de drukpro had nauwkeuriger gecorrigeerd moeten worden. Het trof mij aandacht, dat de uitdr. „Woord Gods" (of „Gods Woord") eens met (b.v. op pag. 25, 26, 87, 92), dan weêr zonder hoof letter wordt gebezigd, (b.v. pag. 14, 16, 49, 51, 54, 55). ondersteepte de uitdrukking: „de kinderen te laten doen en lat wat zij willen", pag. 77. In „Er is geene verdoemenis mee enz. (p. 126), kan *meer* wel weggelaten worden. In 'n zin deze: „Wij hebben allen te arbeiden aan de reinheid, vre en bloei der gemeente" (pag. 133), had het lidw. herhaald m ten worden. Op pag. 101 staat: onvergeefelijke; pag. 64 105: zamen; pag. 106: „overgaat tot de tweede trap"; p 110: „van heilige eerbied"; pag. 124: „dat *hen* vergeven zijn pag. 130: „laat men zich meeslepen"; op pag. 133 wo

rondstof" mannelijk gebezigd. Deze enkele vlekken ontsie- ı het boek 'n weinig, dat anders zoo schoon is, naar inhoud vorm. Mogen ze, wanneer er 'n tweede druk van dit werk rschijnt, worden weggenomen.

Nog eens, ik verwacht, dat deze studie veel gelezen en be- roken zal worden; zij is het waard.

H. V. D. W.

---

**Handleiding bij het Onderwijs in den Christelijken Gods- dienst**, door Dr. H. BAVINCK, *Kampen*, J. H. KOK 1913, VIII + 251 bldz.

Dr. Bavinck heeft ons achtereenvolgens zijne Gereformeerde ogmatiek als wetenschappelijk handboek voor de beoefenaren r Theologie, zijne Magnalia Dei als populaire uiteenzetting van geloofswaarheden voor ons Gereformeerde volk, en thans der deze Handleiding als leerboek voor het godsdienstonder- ijs onzer rijpende jeugd geschonken, zoodat nu een ieder naar behoeften van zijne positie en naar de mate van zijne ont- kkeling de verklaring onzer Gereformeerde belijdenis van de nd des Hooggel. verkrijgen kan.

Deze jongste Handleiding heeft in de eerste plaats het oog leerlingen der hoogste klassen van onze Christelijke Gym- sia, Hoogere Burgerscholen, Kweekscholen, Normaallessen, z.; maar wenscht verder, naar het Voorbericht van den Hoog- raar, ook te dienen allen, die door middel van een niet te gebreid en niet te kostbaar leesboek kennis willen maken met n hoofdinhoud van onze Gereformeerde geloofsbelijdenis.

Eene aanbeveling van deze Handleiding te schrijven is over- dig. Hier is een man aan het woord die èn als kenner der ereformeerde geloofsleer èn als paedagoog zijne proefstukken eds geleverd heeft. Wij kunnen slechts den wensch uitspre- n dat bij het onderwijs in den Christelijken Godsdienst van ze handleiding een ruim gebruik gemaakt worde, en dat daar- n voor verstand en hart beide van onze Christelijke gym- siasten, hoogereburgerscholieren, kweekelingen, enz. vele

vruchten mogen worden gezien. Want het is zeer zek van groot belang, dat onze jongelieden die straks in mee dere of mindere mate op onderscheiden gebied een leiden positie zullen innemen in onze Gereformeerde leer wel gefo deerd zijn, en niet minder dat deze Gereformeerde leer bij h geen intellectualistisch wanproduct zij, maar een stuk van h leven, waar ze troost in vinden en kracht uit putten. Dat m name dit laatste door den Hoogleeraar terdege in het oog g houden wordt, maakt ons deze zijne pennevrucht niet het min sympathiek.

G. Ch. A.